

Pešková, Michaela

Kafkův veřejný, soukromý a jazykový impakt : Kafka a pubertální čtenářství

Slavica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 1, pp. 115-141

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2024-1-7>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80786>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 24. 12. 2024

Version: 20241220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kafkův veřejný, soukromý a jazykový impakt. Kafka a pubertální čtenářství

Michaela Pešková (Plzeň)

Abstrakt:

Stať reflektuje několik témat, jež se týkají Kafkova odkazu a fenoménů, které se v zesílené míře objevují v jubilejním roce sta let od Kafkovy smrti. Autorka shrnuje působení hlavních kulturních aktérů organizujících dění kolem Kafky v tomto „kafkovském“ roce. Popisuje Kafkův aktuální veřejný impakt ve smyslu prostorovém, zejména tedy vizuální. Věnuje se jeho impaktu soukromému, tedy vlivu, který, podle výpovědí různých umělců, prokázalo Kafkovo dílo na postoje, prožívání a konání jedinců. Dále sleduje Kafkův impakt v češtině, vykládá význam slov „kafkovský“ a „kafkárna“. V neposlední řadě analyzuje roli Franze Kafky v pubertálním čtenářství, a to v určitém diachronním srovnání. Všimá si také toho, jak se spisovatel stal integrální součástí české národní identity, ale zároveň i komerční značkou. Součástí stati je řada analytických grafů a reprintů autentických materiálů.

Klíčová slova:

Franz Kafka; kafkovský; kafkárna; pubertální čtenářství

Kafka's Public, Private and Linguistic Impact. Kafka and Adolescent Reading

Abstract:

The article reflects on several themes related to Kafka's legacy and phenomena that have emerged more prominently in the centenary year of Kafka's death. The author summarizes the activities of the main cultural figures organizing events during this "Kafkaesque" year. She describes Kafka's current public influence in both spatial and visual contexts. The article also focuses on Kafka's private impact, specifically the influence Kafka's prose has had on the attitudes, experiences, and actions of individuals, based on the testimonies of various artists. The author further explores Kafka's impact on the Czech language, interpreting the meaning of the term "Kafkaesque". Last but not

least, she analyzes Kafka's role in adolescent reading through a diachronic comparison. Additionally, she notes how the writer has become an integral part of Czech national identity, as well as a commercial brand. The article includes several analytical charts and reproductions of authentic materials.

Key words:

Franz Kafka; kafkaesque; adolescent reading

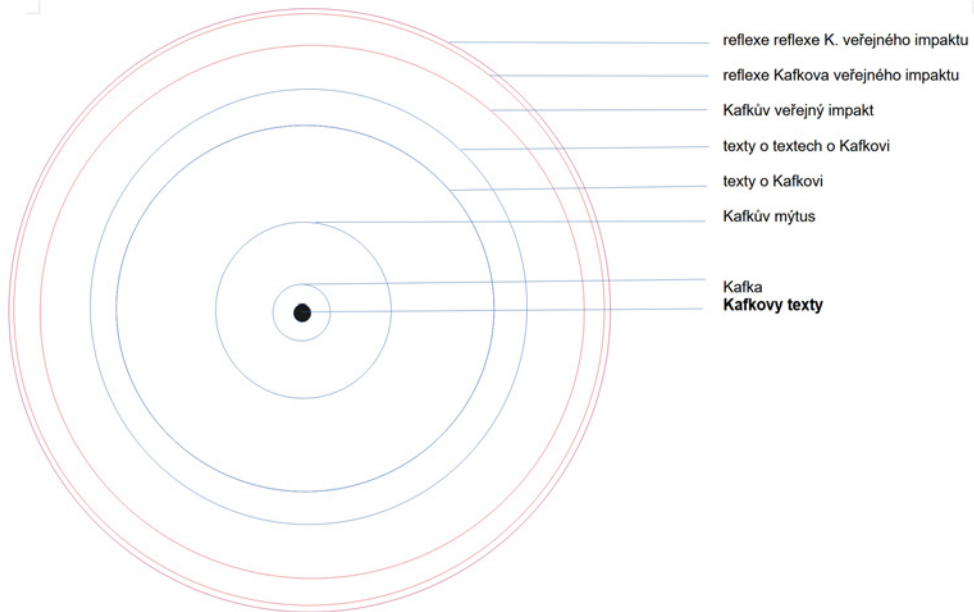
V souvislosti s nárůstem zájmu o dílo a osobnost Franze Kafky v roce 2024 vzhledem ke stoletému výročí jeho smrti se vynořuje nespočetné množství okruhů, které na kafkovské téma literární vědci, životopisci, kulturologové, publicisté nebo zástupci různých kulturních institucí či pořadatelé akcí otevírají a zpracovávají. Modernizují se formy, jak Kafku předat: „Můžete od nás očekávat různé formáty, jejichž cílem je ukázat nové cesty k tomuto autorovi a k jeho dílu. Nabízíme různé pohledy na Franze Kafku – od odborné konference přes literární čtení a inscenace až po videohru.“¹ V kafkovském diskurzu se objevují termíny jako „překafkováno“, „kafkovský průmysl“ či „opulentní retrospektiva“. Do popředí se dostává fakt, že odkaz Franze Kafky žije svým posmrtným životem, a to mohutně a dosti nezřízeně. Řada komentářů upozorňuje na masifikaci a komercializaci všeho, co je s literátem spojeno, na transformaci Kafky do brandu. Skloňují se výrazy jako dezinterpretace, banalizace, ba kanibalizace. To však nijak neubírá Kafkovi na významu a jeho výpovědi o světě na naléhavosti: „Franz Kafka není v žádném případě ‚jen klasik‘. Jeho společenská kritika a obrazy základních lidských zkušeností jsou stále velmi aktuální. Chápeme toto výročí jako příležitost k reflexi Kafkova díla.“² Panuje všeobecná shoda v tom, že „s Kafkou nebudeme nikdy zcela hotovi“³.

V naší stati se nebudeme věnovat reinterpetaci Kafkových uměleckých ani jiných textů a ani reflexi literatury o Kafkovi, nýbrž několika přidruženým tématům, která se týkají Kafky jako fenoménu. Zaměříme se na shrnutí několika málo vzájemně propletených jevů: 1) Na Kafkův impakt veřejný, 2) impakt soukromý, 3) impakt v jazyce a 4) na roli Kafky v pubertálním čtenářství. Daná témata nelze obsáhnout v úplnosti, ale pouze výběrově. Proto ad 1) budeme sledovat, jak se Kafka infiltruje do veřejného prostoru ve smyslu vizuálním. Ad 2) vycházíme z představy, že dílo

1 KAFKA2024 [online]. Goethe-Institut, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/the/kfk.html>

2 KAFKA2024 [online]. Goethe-Institut, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/the/kfk.html>

3 PEŇÁS, Jiří: *To štěstí být s Kafkou v jednom pokoji*. Echo 11, 2024, č. 23, s. 26.

Graf č. 1: Vrstvy recepce Kafky a jeho díla

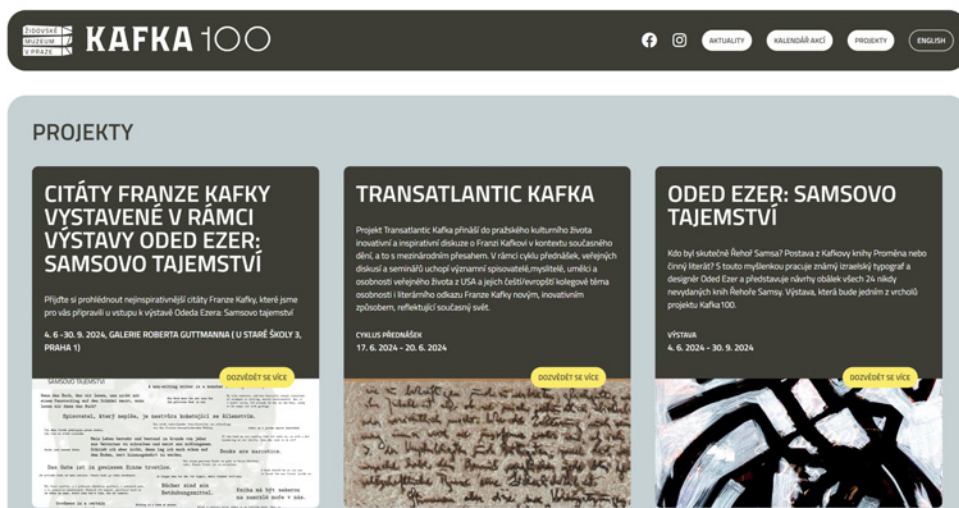
Franze Kafky je či bylo pro určitou skupinu čtenářů formativní a nějakým způsobem se promítlo do jejich uvažování či pro ně představovalo impulz k určitému konání. Pokusíme se jejich postoje a prožitky typologizovat. Ad 3) vyložíme význam slov „kafkovský“ a „kafkárna“. Ad 4) ověříme, zda Kafkovy knihy zaujímají nějaké specifické místo mezi dnešními dospívajícími čtenáři, zda jsou současní pubescenti k jeho textům otevření a jsou schopni jim porozumět. Ve stati se opíráme o materiály, jež se objevily převážně v tomto roce v rozmanitých periodikách, a to v pestrých formátech různého stupně odbornosti, respektive popularizace, tedy i o rozhovory, ankety, blogy, digrese z cest. V případě posouzení Kafkova impaktu do veřejného prostoru jsme provedli vlastní observaci a pro vyhodnocení pubertálního čtenářství jsme doplňkově realizovali původní kvalitativní i kvantitativní výzkum.

Je nezpochybnitelné, že Kafka coby fenomén je mnohavrstevnatou záležitostí. Jak se na sebe jednotlivé vrstvy tohoto fenoménu „nabalují“, můžeme vizualizovat v grafu (viz Graf č. 1).

Proporce jednotlivých součástí jsou pouze orientační. Je zřejmé, že objem reflexe natolik přesahuje rozsah primárních textů, že by jej do grafu nebylo možné vměstnat. Sekundární literatura o Kafkovi je dnes už v podstatě nezachytitelná v plném rozsahu. V naší studii se zaměříme na tři horní úrovně, přičemž ta nejvyšší má metacharakter.

Obr. č. 1: Webové stránky festivalu *Kafka 2024*, <https://kafka2024.de/cz>

Obr. č. 2: Webové stránky Židovského muzea v Praze, <https://kafka100.cz/projekty/>

V jubilejním roce 2024 se zdá, že Kafka je prostě všude, vyjadřuje se k němu každý. Kafkovi jsou v České republice věnovány rozsáhlé celoroční projekty složené z mnoha dílčích akcí. Budeme jmenovat ty největší a doprovodíme je kopií z webových stránek, abychom jejich podobu uchovali, neboť prezentace na internetu bývá obvykle pouze dočasná. Všechny aktivity a výstupy ke Kafkově výročí sdružuje webový portál festivalu *Kafka 2024* (viz Obrázek č. 1). Židovské muzeum v Praze spustilo projekt *Kafka 100* (viz Obrázek č. 2). Goethe-Institut pojmenoval své aktivity ke Kafkově jubileu *Kafka2024* (viz Obrázek č. 3). Knižní veletrh *Svět knihy Praha 2024* vydělil Kafkovi zvláštní sekci (viz Obrázek č. 4) stejně jako *Mezinárodní filmový festival Karlovy Vary 59* adaptacím Kafkových próz.

Obr. č. 3: Webové stránky Goethe-Institutu,
<https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/the/kfk.html>

Pokud provedeme frekvenční rozbor lemmat⁴ úvodních textů daných webů, výsledek, až na jeden fakt, není nijak překvapivý (viz Tabulka č. 1).

Tímto faktem je slovo „český“ vyskytující se stejně hojně jako slovo „Kafka“. Zdá se, že sto let po Kafkově smrti si české publikum Kafku již definitivně přisvojilo a považuje ho za českého autora. To může mít důvod i čistě „turisticko-propagační“⁵ – v tzv. „zemskému modelu“ české literatury: oproti „modelu jazykovému“ lze Kafku „výhodně“ adoptovat. Podle všeho se však Kafka stal hlubší a integrální součástí české národní identity. Dlouhodobě se projektujeme jako země „Haška, Kafky a Hrabala“⁶ či Švejka a Kafky, a to s tím, že to dosvědčuje originalitu a výjimečnost spojení smyslu pro humor a pro absurditu: „Věra Sosnarová... Ale stejně je skvělé, že se o tom pak natočí film, kde hraje mýtomanku Jiřina Bohdalová a režisér se jmenuje Strach! Mně to připadá fantastické a možné snad jenom v Čechách, zemi Švejka a Franze Kafky.“⁷ Je příznačné, že Kafka s Švejk („kafkárna“ a „švejkování“) se objevují v jednom řetězci

- 4 CVRČEK, Václav, ČECH, Radek, KUBÁT, Miroslav. *QuitaUp – nástroj pro kvantitativní stylometrickou analýzu* [online]. Czech National Corpus and University of Ostrava. Dostupné z: <https://korpus.cz/quitaup/>
- 5 TRÁVNÍČEK, Jiří. *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.; Brno: Host, 2017. s. 387.
- 6 TRÁVNÍČEK, Jiří. *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.; Brno: Host, 2017, s. 144.
- 7 PENÁŠ, Jiří. *Jáchym Topol. Ano, život je prazvláštní*. Echo 11, 2024, č. 23, s. 39.

Svět knihy Praha

— Bedekr světem knih a literatury —

NOVINKY KNIHY A OSOBNOSTI THE ENGLISH CORNER BOOK WORLD PRAGUE KONTAKT

PROJEKT KAFKA 2024

14.02.2024

K A F K A ²⁰/₂₄

Letos 3. června uplyne sto let od úmrtí spisovatele a pražského rodáka Franze Kafky. Jeho osobnost a odkaz budou připomínány na mnoha místech a při mnoha událostech, v knihách, blozích, podcastech a dokonce i ve videohrách, což znovu podtrhuje, jak aktuální a inspirativní jsou dodnes jeho texty a úvahy o životě a umění.

Obr. č. 4: Webové stránky *Světa knihy Praha 2024*,
<https://www.blog-svetknihy.cz/l/projekt-kafka-2024/>

Tematická slova a jejich váhy

Slovo	Sl. druh	TW (primární TC)	TW (sekundární TC)
český	ADJ	0.0277	0.0188
Kafka	PROPN	0.0277	0.0188
Praha	PROPN	0.0277	0.0188
Franz	PROPN	0.0030	0.0093
projekt	NOUN	NA	0.0093
kultura	NOUN	NA	0.0033
literatura	NOUN	NA	0.0033
dílo	NOUN	NA	0.0015
republika	NOUN	NA	0.0015

Tab. č. 1: Frekvence lemmat v úvodních textech hlavních českých projektů věnujících se v roce 2024 Franzi Kafkovi

„Tahle dimenze mě naplňuje životním optimismem. Protože dokážeme kafkárnu shodit švejkováním. A to je to, pro je naše povaha pro mnohé národy neuchopitelná, koukají na nás a říkají: „Že se ještě můžete smát...!“⁸; „Píšící pojišťovák Franz Kafka se za uplynulé století dokázal stát objektem vědeckého bádání i pokémonem jako Švejk.“⁹ V tabulce se promítá i to, že Franze Kafku jakoby nelze uvažovat mimo Prahu (viz k dané otázce stať Iva Pospíšila v této publikaci).

Letos přirozeně vycházejí nové publikace, většinou ovšem popularizační, např. *S Kafkou na cestách*,¹⁰ *Kafkova abeceda*.¹¹ Natočily se dokumenty *Franz Kafka známý/ /neznámý* (režie Pavel Šimák) a německo-rakouský seriál *Kafka* (režie David Schalko).

Jako doplnění k reflexi všudypřítomnosti Kafky ve veřejném prostoru jsme provedli vlastní spontánní observaci pod názvem *Den s Kafkou*, a to 6. 6. 2024 v regionálním městě Plzni. Ukázalo se, že před Kafkou není úniku, že se dívá skutečně odevšad, a to doslova. Společným atributem vizuálního ztvárnění literáta byl právě důraz na jeho uhrančivé oči (viz Obrázky č. 5, č. 6, č. 7). Všímavý pozorovatel tedy nemůže intenzitu Kafkova impaktu ve veřejném prostoru pominout, v roce 2024 skutečně žijeme s Kafkou dnes a denně.

Ve věci impaktu do soukromých životů už nejde jen o krátkodobý výkyv, ale o jistou delší, i když třeba dočasnou epizodu „života s Kafkou“. K vyvození několika závěrů k tomuto tématu nám posloužila analýza ankety *Franz Kafka, co vy na to?*¹² zpovídající především české spisovatele (Michal Viewegh, Markéta Hejkalová, Petr Placák, Pavla Horáková, Patrik Ouředník, Tomáš Míka, Patrik Linhart, Hana Lundiaková Stinka, Ivan Wernisch, Jakub Šofar, Jiří Dynka, Wanda Heinrichová, Štěpán Kučera, Vít Kremlička, Emil Hakl, Karel Outloň, Milan Ohnisko, Radek Fridrich). Odpovědi – bez uvedení personalizace – můžeme poměrně přehledně strukturovat:

1. Franz Kafka na spisovatele jako čtenáře mocně zapůsobil, po prvním přečtené jimi byl dál cíleně vyhledáván a „v hlavě“ jim zůstal celoživotně: „S Franzem Kafkou bych určitě nechtěl bydlet na koleji, ale jeho dílo mě oslovilo víc než díla všech jiných pilířů modernismu.; Četla jsem Proces i Ameriku, ale s největším nadšením jsem hltala Zámek. S nadšením, ale i s děsem.; Navzdory tričkům a jinému merči a celému tomu dnešnímu pokleslému mumraji a byznysu kolem něj trefil hlavičku

8 Cit. podle PROCHÁZKOVÁ, Barbora. *Když se řekne kafkárna*. Naše řeč 92, 2009, č. 4, s. 223. (Reflex 5, 1994, č. 14.)

9 *Franz Kafka, co vy na to?* [online]. Kulturní magazín N., 2024. [cit. 15-06-2024]. Dostupné z: [//www.magazinuni.cz/aktualita/franz-kafka-co-vy-na-to/](http://www.magazinuni.cz/aktualita/franz-kafka-co-vy-na-to/)

10 JINDRA, Jan, MATYÁŠOVÁ, Judita: *S Kafkou na cestách*. Praha: Labyrint, 2024.

11 KOPÁČ, Radim, STANČÍK, Petr, MAREŠ, Štěpán. *Kafkova abeceda*. Praha: Malvern, 2024.

12 *Franz Kafka, co vy na to?* [online]. Kulturní magazín N., 2024. [cit. 15-06-2024]. Dostupné z: [//www.magazinuni.cz/aktualita/franz-kafka-co-vy-na-to/](http://www.magazinuni.cz/aktualita/franz-kafka-co-vy-na-to/)

Obr. č. 5: Titulní list týdeníku Echo z 6. 6. 2024

Obr. č. 6: Plakát k výstavě v Západočeské galerii v Plzni Očima Franze Kafky. Mezi obrazem a jazykem

ČLÁNKY – DIALOGY S MINULOSTÍ: SOUČASNÉ REINTERPRETACE A ČTENÍ WOLKERA, KAFKY A KRÝLA

Obr. č. 7: Výloha antikvariátu

- člověka 20. století tak pronikavým hřebíčkem, že si ho z ní jen tak nevyndá.; Franz Kafka do mě vstoupil, když mi bylo šestnáct – a už zůstal.“)
2. Přečtení Kafkových textů se stalo stimulem pro určité jednání, zejména po pátrání po kafkovských místech, chození po Kafkových stopách: „V Týnském chrámu v Praze jsem hledala okno Kafkova pokoje.“; „Coby kluk jsem si prošel cestu, kterou vedli Josefa K. přes kamenný most z města Újezdem vzhůru na popravu a hledal jsem na Strahově lom, kde byl Josef K. utracen „jako pes“, jako kdybych sledoval stopy nějakých reálných událostí.“
 3. Kafkovy prózy posloužily jako klíč k interpretaci soudobé skutečnosti: „Když jsem Kafku coby dospívající četl, tak to nebyla literatura, ale skutečnost... Nemožnost proniknout na zámek, tedy udělat zdánlivě jednoduchou věc, až příliš připomínala některé situace ze skutečného života – a jak jsem zjistila později, bohužel to nebyl jen život v reálném socialismu.“
 4. Dominuje výpověď, že k četbě Kafky se respondenti dostali v období dospívání: „coby student oboru český jazyk – literatura na FF UK; na gymnáziu; coby dospívající; když mi bylo šestnáct; jako mladistvá intelektuálka; Zhltal jsem mezi patnáctým a osmnáctým rokem skoro všechno a vzpomínám dodnes na přečtené s obdivem a láskou a tu a tam si něco i zopakuju...“
 5. Někteří oslovení se od zájmu o Franze Kafku distancují, což může být i stylizace ve smyslu nejit s aktuálním mainstreamem: „Kafkovy texty jsem četl z povinnosti, ale připadaly mi beznadějně suché, cizí, bez humoru... Poté jsem si ještě znovu přečetl povídky a Ameriku, ale jen jsem si potvrdil, že mě Kafkovo dílo jako celek nadále míjí.; ... rozhodně bych lhal, pokud bych nyní pro účely této ankety tvrdil, že na mne měly větší a významnější vliv než desítky úplně jiných knih úplně jiných spisovatelů.“
 6. Několik spisovatelů pak explicitně a poměrně znechuceně komentuje zneužití odkazu Franze Kafky a jeho degradaci posmrtným kultem: „Kafky je mi líto... že se stal zdrojem obživy pro pány obchodníky. Jistě se obrací v hrobě.; Cirkus FK; budování tvého kultu; a dehonestuje dokonce i některá hodnotná díla týkající se Kafky (Pomník od Jaroslava Róny. Hlava od Davida Černého. Cena Franze Kafky...). Nějaký důkladný Němec nedávno o Kafkovi vydal nejmonumentálnější monografii. Tři tlusté díly byly hned přeloženy do češtiny – a prý se čtou lépe než Kafkovy romány. No bodejř. Vypasené životopisy slavných se prodávají.“
- Obdobně reagují i zahraniční umělci. Za všechny ukrajinský režisér Oleh Sencov, který navíc v Kafkově díle spatřuje paralely k vlastnímu osudu, ztotožňuje se s jeho hrdiny: „Samozřejmě jsem čtenářem Franze Kafky, četl jsem jeho romány i eseje. Je to fenomenální autor a jeho životní zkušenost i jeho fikce jsou mi velmi blízké. Pochopitelně jsem na *Proces* myslel, když jsem pak seděl v ruském vězení. Cítil jsem

se jak postava z Kafkových knih, jako kolečko v rozbitém soukolí systému. Putinův režim je podobně odosobnělý a krutý jako odosobněná mašinerie kafkovských próz.¹³

Přes veškerou Kafkovu popularitu nelze tvrdit, že by se jeho texty staly precedentními a citáty z nich kolovaly ve všeobecném povědomí. Nejvíce se skloňuje výrok z dopisu Franze Kafky jeho příteli Oskaru Pollakovi (1904): „Kniha musí být sekerou pro zamrzlé moře ukryté v nás.“ Jazykový impakt v češtině mají odvozená slova „kafkovský“ a „kafkárna“. Podle Reinera Stacha se pojem „kafkovský“ „...dostal do módy v padesátých letech, a to i ve světě. Označoval původně situace podobající se nočním můrám, v nichž je jedinec vydán napospas svévolným (s oblibou byrokratickým) procedurám, které zdánlivě působí racionálním dojmem a před nimiž není úniku... Později se pojem „kafkovský“ stále více rozměňoval a často se používal v situacích, které můžeme zrovna tak označit jako „absurdní“. Tyto dva pojmy však neznamenají totéž, protože co je absurdní, rozhodně nemusí být kafkovské. Například mohou existovat „absurdně vysoké ceny“, ne však „kafkovsky vysoké ceny“.¹⁴ V němčině výrazu kafkovský odpovídá slovo kafkaesk, v angličtině a francouzštině kafkaesque, v polštině kafkowski. Dokonce i švédština zná kafkaartad a italština kaskiano.¹⁵ Kafkovský se podle *Českého národního korpusu* vyskytuje v češtině pětkrát častěji než nespisovný výraz „kafkárna“ (viz Grafy č. 2 a č. 3).

V obou případech je zajímavý shodný nárůst užití v letech 2002 a 2003, i když nemá logiku; očekávali bychom ho spíše o rok později spolu s 80letým výročím Kafkovy smrti. Výraz „kafkovský“ se nejvíce vyskytuje v oborové literatuře, „kafkárna“ v mluveném jazyce (viz grafy č. 4 a č. 5).

Výrazem „kafkárna“ se podrobně zabývala Barbora Procházková¹⁶. Toto slovo se mělo zrodit v okruhu malíře Kamila Lhotáka a básníka Jiřího Koláře ve Skupině 42 a Ra ve 40. letech 20. století a původně simuloval představu chaotičnosti, za níž je skryt hlubší, hrozivě tajemný smysl.¹⁷ *Slovník nespisovné češtiny* podává stručný výklad jednoho z významových odstínů: „hanl. absurdita, systém s výraznými rysy absurdity“, pro srovnání dále uvádí synonyma absurdistán, kakánie a kocourkov.¹⁸ Pomocí sufixu -árna se tvoří substantiva vyjadřující místo nějaké činnosti (kavárna)

13 KADLECOVÁ, Kateřina: *Oleh Sencov. Bránit vlast a neumřít*. Reflex 35, 2024, č. 28, s. 28.

14 STACH, Reiner: *Co znamená „kafkovský“* [online]. Praha město literatury, 2024. [cit. 20-07-2024]. Dostupné z: unescoprague.org

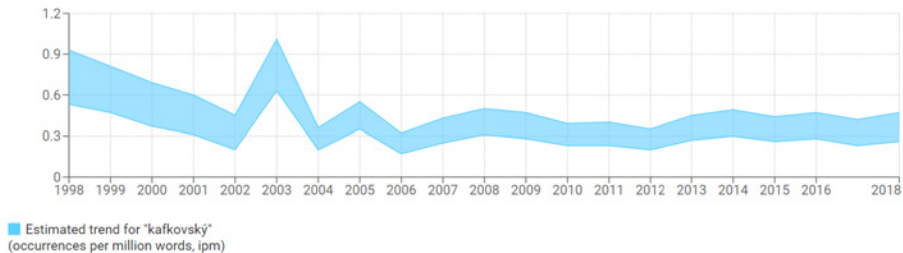
15 MORAVEC, Tomáš: *Kafkárna. Kafkovy stopy v češtině* [online]. Goethe-Institut, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/the/kfk/25324409.html>

16 PROCHÁZKOVÁ, Barbora. *Když se řekne kafkárna*. Naše řeč 92, 2009, č. 4, s. 220–223.

17 ČERMÁK, Josef. *Franz Kafka. Zmařená příležitost*. [online]. iLiteratura, 2003. [cit. 15-06-2024]. Dostupné z:

18 *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2006. cit. Podle PROCHÁZKOVÁ, Barbora. *Když se řekne kafkárna*.

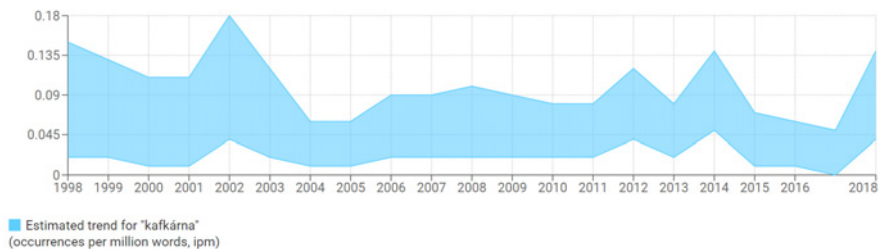
Frequency of the word over time

Source: [syn_v8](#) / nationwide press, more detailed information:

Graf č. 2: Výskyt slova „kafkovský“ podle Českého národního korpusu

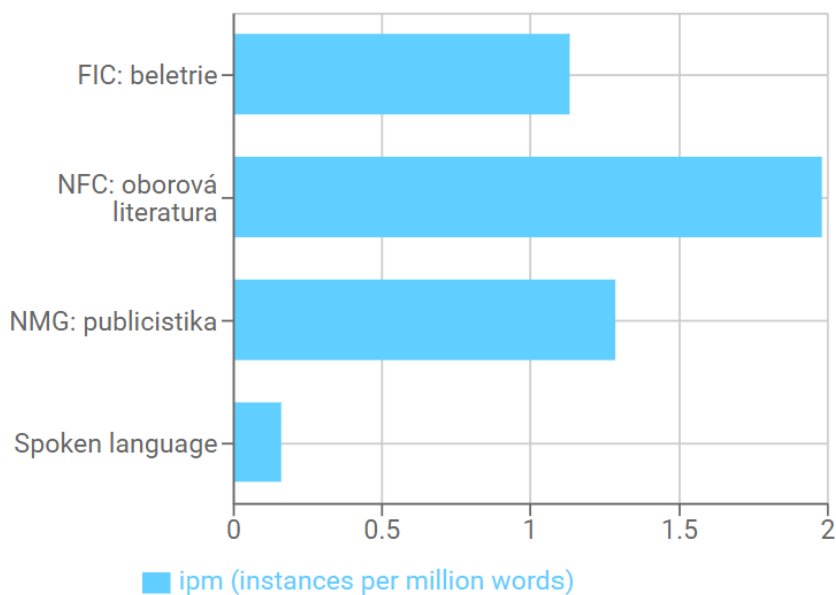
Frequency of the word over time

Source: [syn_v8](#) / nationwide press, more detailed information:

Graf č. 3: Výskyt slova „kafkárna“ podle Českého národního korpusu

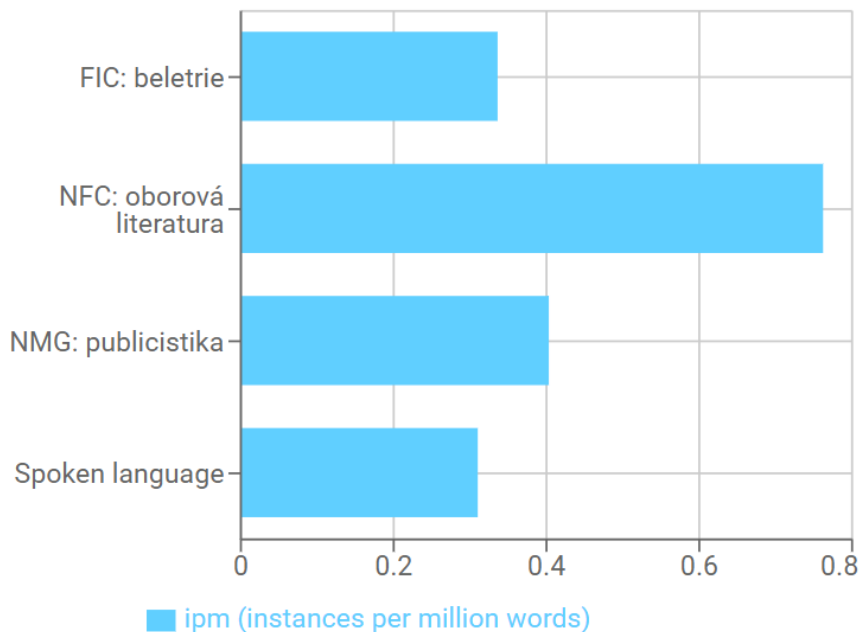
Frequency according to a text type

Source: [syn2015](#) + [oral_v1](#), more detailed information: [typy textů v SYN2015 \(KonText\)](#), [výsledky v ORAL verze 1 \(KonText\)](#)

Graf č. 4: Zdroje výskytu slova „kafkovský“ podle Českého národního korpusu

Frequency according to a text type

Source: [syn2015 + oral_v1](#), more detailed information: [typy textů v SYN2015 \(KonText\)](#), [výsledky v ORAL verze 1 \(KonText\)](#)

Graf č. 5: Zdroje výskytu slova „kafkárna“ podle Českého národního korpusu

nebo jména sloužící k označení určité akce či situace. Tento druhý případ je méně produktivní, jde vesměs o slova stylisticky příznaková, expresivně zabarvená, většinou s nádechem pejorativnosti, náležející do hovorové až obecněčeské vrstvy lexika: lumpárna, pakárna, snobárna, sprostárna, šaškárna, „švejkárna“. „Kafkárna“ má od roku 2022 i své homonymum, jímž je Kafkárna jako název pro Centrum pro umění a ekologii UMPRUM v prostorách starého sochařského ateliéru Bohumila Kafky.

Procházková připomíná, že slovo „kafkárna“ patřilo v šedesátých až osmdesátých letech 20. století k nejfrekventovanějším a „ve významu absurdní situace, poměry nebo jednání jej užívali i ti, kteří od Franze Kafky nikdy nic nepřečetli“¹⁹. V umělecké literatuře se dané slovo vyskytlo několikrát. První doklad pochází z románu Bohuslava Březovského *Věční milenci* (1965), v němž hrdina se „kafkárnou“ nazývá venkovský domek, kde žijí sestry Kafkovy a kde se scházejí soudobí intelektuálové. *Kafkárna* se nazývá úvodní povídka z Hrabalovy sbírky *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (1965) a odkazuje na motivy z díla Franze Kafky spojené se Starým Městem pražským. Dále užil Norbert Frýd v románu z terezínského ghetta *Lahvová pošta* (1971) ve významu těžko pochopitelné situace.

Celkově Procházková vymezuje čtyři významy slova „kafkárna“:

1. Označení nesmyslné, logikou nevysvětlitelné, chaotické, směšné nebo bezvýhodné situace, stavu a pocitu, na který člověk postupně rezignuje, ačkoliv se s ním vnitřně neztotožňuje a vymyká se jeho rozumovému chápání. (příklad z *Českého národního korpusu*: „Rozhodně vnímá celou tu kafkárnu kolem sebe, ve všech jejích fázích a proměnách.“)
2. Synonymum pro byrokracii jakožto nepružný způsob úřadování a nesmyslné lpění na nejrůznějších předpisech a nařízeních dovedené ad absurdum. (příklad z *Českého národního korpusu*: „Ale musíte mít povolení k trvalému pobytu. No prostě kafkárna.“)
3. Místo, které se jeví v negativním smyslu něčím zvláštní, podivné, neobvyklé, místo, v němž vládou nesmyslné zákonitosti apod. (příklad z *Českého národního korpusu*: „V octárně dělá ocet. Takže kafkárna je zřejmě nějaké místo, kde se něco dělá s Kafkou.“)
4. Pojmenování uměleckého díla, v němž lze vysledovat jistou motivickou i tematickou spřízněnost s dílem Kafkovým. (příklad z *Českého národního korpusu*: „... jako Švejk. Ale to je něco docela jiného než kafkárna.“)

A nyní přejdeme k tématu Kafky a pubertálního čtenářství. Jak se vyjadřovali spisovatelé v citované anketě, po Kafkovi sáhli právě v dospívání, a to nejčastěji na podnět progresivních učitelů, respektive učitelek: „Kafkův *Proces* i *Zámek* jsme měli doma v knihovně, ale tam jsem ho spíš mýjela. Objevila jsem ho až díky němčinářce

19 PROCHÁZKOVÁ, Barbora. *Když se řekne kafkárna*. Naše řeč 92, 2009, č. 4, s. 220.

na gymnáziu... Pražská německá literatura asi nebyla v druhé polovině 70. let součástí osnov, ale ona nás pro ni dokázala úplně nadchnout.“²⁰ Jaksi automaticky se předpokládá, že četba Kafky nese určitý formativní, či dokonce iniciační charakter: „Zvláště mladý člověk, jenž se setká s Kafkou poprvé a opravdu ho začne číst, je často zasažen něčím, co ho hluboce osloví, třeba ne nutně na celý život, ale alespoň na tu rozhodující jeho část, kdy něco takového potřebuje nejvíc.“²¹ „Četla jsem ty divné texty, kterým jsem nerozuměla, a opájela se jejich unikavostí a nejednoznačností, protože temnota, tajuplnost a zastřenost jsou v mladém věku veliká hodnota.“²²

Zevrubnějším pohled však mimořádnost a výjimečnost Kafkových textů pro čtenáře spíše nepotvrzuje. Ve výzkumech Jiřího Trávnička nezaujímá Kafkova tvorba mezi čtenáři žádné význačné místo. Před rokem 1989 Kafka přitahoval svou nedostupností, ovšem spolu s jinými: „Když jsme probírali Kafku, tak nám řekli, že to byl buržoazní debil. To mě zaujalo. Tak jsem šel do vědecké knihovny a tam byl k mání jen pro studenty filozofie na index.“²³; „Když jsem byla malé dítě, u nás se diskutovalo o Solženicynovi, Kafkovi...“²⁴ Nemožnost číst dříve Kafku je nicméně také částečně mýtus: „Ve Spálené byl obchod, kde vyprodávali tehdejší velké náklady... Za 10 korun jsme si tam všichni taky koupili Kafku.“²⁵ Později proběhla proměna a Kafka se přiřadil k literárním kánonu: „V té době jsem četl všechno, co bylo kanonizováno – všechny Dostojevské, Kafky, Meyrinky.“²⁶ To mohlo mít paradoxně za následek pokles zájmu o něj.

Má Kafka podobný impakt mezi pubertálními čtenáři i dnes? V různých anketách za poslední desetiletí o nejčtenějších nebo nejoblíbenějších knihách se Kafkovo dílo neobjevuje vůbec. K jistému údivu kafkologů je ale autor velmi populární na sociálních sítích: „...miliarda lajků, statisíce hash-tagů. Obecenstvo a tvůrci jsou převážně velmi mladí lidé z Jižní Ameriky. Tisíce tamních dívek ve věku od 12 do 16 let citují například z Kafkových dopisů Mileně Jesenské. Jistě, necitují román *Proces* ani povídku v *Kárném táboře*, ale své oblíbené pasáže z Kafkových jednodušších, osobnějších textů, tedy z deníků a dopisů. Franz Kafka je pro ně superstar, uctívají ho, v jejich očích má auru a svatozář.“²⁷ Na TikToku má #kafka více než 130 milionů zhlédnutí. Podle

20 Franz Kafka, *co vy na to?* [online]. Kulturní magazín N., 2024. [cit. 15-06-2024]. Dostupné z:

21 PEŇÁS, Jiří: *To štěstí být s Kafkou v jednom pokoji*. Echo 11, 2024, č. 23, s. 26.

22 Franz Kafka, *co vy na to?* [online]. Kulturní magazín N., 2024. [cit. 15-06-2024]. Dostupné z: //www.magazinuni.cz/aktuality/franz-kafka-co-vy-na-to/

23 TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.): *Knihy a jejich lidé: čtenářské životopisy*. Brno: Host, 2013, s. 103.

24 TRÁVNÍČEK, Jiří: *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.; Brno: Host, 2017, s. 322.

25 TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.): *Knihy a jejich lidé: čtenářské životopisy*. Brno: Host, 2013, s. 115.

26 TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.): *Knihy a jejich lidé: čtenářské životopisy*. Brno: Host, 2013, s. 205.

27 KADLECOVÁ, Kateřina: *Reiner Stach. Franz Kafka superstar*. Reflex 35, 2024, č. 22, s. 38.

Reinera Stacha představuje Kafka pro mladé dívky alternativu oproti plytkosti: „Ty dívky Kafkovi moc nerozumějí, ale zřejmě cítí, že má autenticitu, jíž influenceři nedisponují.“²⁸ (viz Obrázek č. 8)

Vlastní, aditivní výzkum mezi pubertálními čtenáři jsme provedli na jedné střední odborné škole v rozmezí 1. až 18. 6. 2024 v podobě dotazníkového šetření s návratností 99 dotazníků ze sta. V dané škole převažují chlapci. Dotazník sestával ze dvou uzavřených a devíti otevřených otázek, přičemž pět z nich se týkalo rozboru úryvků *Proměny* a *Zámku*. Zjistili jsme určité signifikantní disproporce. Kafku zná 60 % dotázaných, ale jen 40 % ho četlo (a asi polovina z nich poprvé v zadaném dotazníku). Je tedy zřejmé, že povědomí o Kafkovi není bezprostředně navázáno na znalost jeho textů. Studenti vědí, že by spisovatele měli znát, neboť je součástí dnešního školního literárního kánonu, ale to je nevede k osobnímu zájmu o něj. Cesta, jíž se respondenti ke Kafkovým textům dostali, kopíruje obecnější trendy: Dominuje vliv školy, zaznamenáno je doporučení z rodiny i informace z internetu (viz Graf. č. 6).

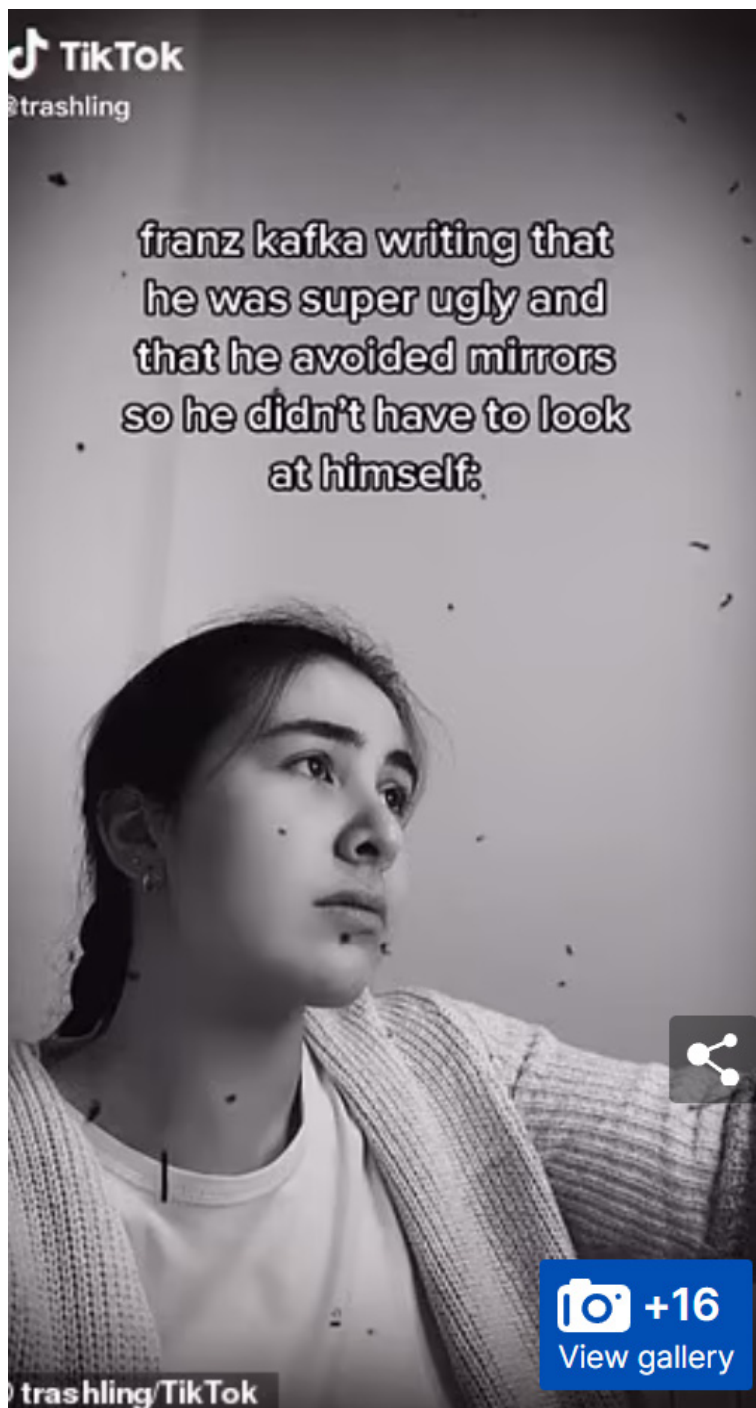
40 % studentů by zvažovalo, že si na základě úryvků z dotazníku přečte celý text, což je povzbudivé. Pozitivní také je, že přestože styl vyprávění popisovali respondenti jako „zastaralý“, nesrozumitelný se jevil jen 7 % z nich.

Daná generace spadající do kategorie Generace Z má svůj specifický způsob čtení. S ohledem na převažující zdroj, odkud čerpá texty, se jí říká internetová s tím, že její čtenářské praktiky ovlivňuje (digitální) hypernabídka.²⁹ V roce, kdy se většina respondentů narodila, tedy 2008, byla uvedena na trh čtečka *Kindle* a také vznikla počítačová hra *Minecraft*, virtuální svět, v němž – možná namísto ve fikčním světě knih – strávili dospívající opravdu hodně času. Nemůžeme však zjednodušeně tvrdit, že se jedná o generaci nečtenářů, i když omezenost čtenářství jako takového se projevila i v našem šetření: „Naposledy jsem četl pár let zpátky.; Vypadá to dlouze (a proto to nebudu číst) a nemá to obrázky.“ Nečtení této generace je také částečně mýtus. Příslušníci dané věkové skupiny jsou schopni načítat i ságy, epejeje a mnohosvazkové série (*Harry Potter*, *Letopisy Narnie*, *Hraničářův učeň*, *Metro*, *Zeměplocha*, ještě i *Pán prstenů*, viz Obrázek č. 9). Řada dospívajících čtenářů čte běžně v angličtině, a to i uměleckou literaturu. Ke knihám je často přivádějí filmové adaptace. A také častěji píšou než čtou; pokusy o vlastní literární tvorbu i s její publikací v online prostoru jsou docela obvyklé.

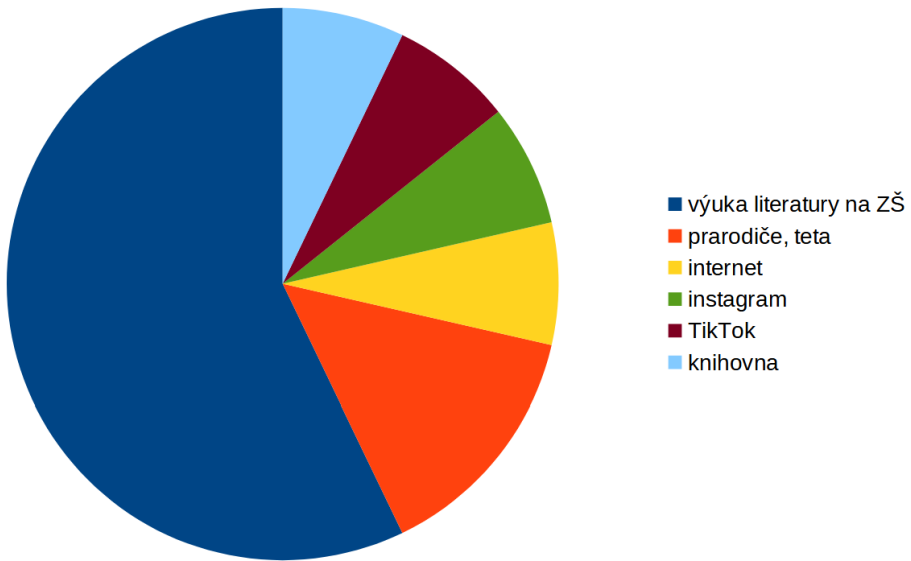
Pro čtení Kafky mají význam žánry preferované adolescenty, a to sci-fi a fantasy. Spisovatelovy prózy by mohly zaujmout zejména chlapce svými fantastickými elementy. Dotazníkové šetření to ale nepotvrdilo. Fantaskní prvky sice někteří

28 KADLECOVÁ, Kateřina: *Reiner Stach. Franz Kafka superstar*. Reflex 35, 2024, č. 22, s. 38.

29 TRÁVNÍČEK, Jiří: *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.; Brno: Host, 2017, s. 141.

Obr. č. 8: Kafka na TikToku

Jak jste se k četbě Kafky dostali?

Graf č. 6: Stimul pro četbu díla Franze Kafky dle vlastního výzkumu

respondenti v primárních textech identifikovali („Má to takový tajemný, dramatický nádech. Psychotický námět. Sci-fi. Fantasy.“), ale atraktivitu Kafky to u nich nezvýšilo: „Text je brán jako sci-fi, což já mám velice rád... Celou povídku bych si nepřečetl.“ V odpovědích se ale jinak genderový aspekt projevil. Dívky se mnohem více rozepsaly a ukázaly vyšší míru empatie, respektive možná spíše ochotu se rozborem literárního textu vůbec zabývat (viz Obrázky č. 10 a č. 11).

Jak vidíme, do hodnocení Kafkových textů se propsal mládežnický slang: „Ale ten šváb je cool.“ (viz také Obrázek č. 12)

Kafka tedy evidentně nehraje žádnou významnou roli mezi námi oslovenými mladými čtenáři a ani žádná čtenářská exploze po jeho přečtení nenásleduje. Musíme ale konstatovat, že respondenti přesto dokázali velmi dobře navnímat povahu Kafkových textů, zejména jejich tíseň. K vizualizaci odpovědí na otázku, *Co Řehoře jako brouka v lidském světě asi čekalo?* využijeme word cloud (viz Obrázek č. 13). Nejvýstižnější byly asi odpovědi „zrada rodiny“ a „zabití, protože lidé brouky zabíjí“.

- absurdita a byrokracie
- střet jednotlivce s byrokratickým systémem
- střet pana K. s lidmi nechápavými nebo jinak mu komplikujícími cestu
- omezování svobod

Obr. č. 9: Knižní zákoutí pubescentního čtenáře, foto autorka

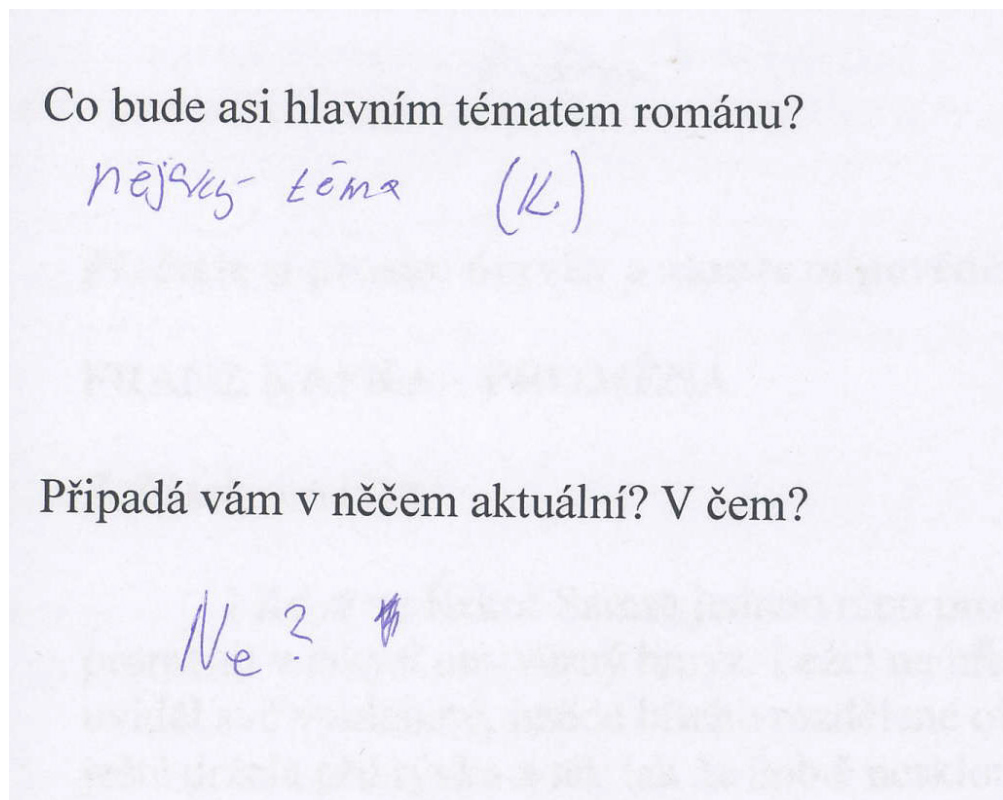
Co bude asi hlavním tématem románu?

K. četný potřebuje povolení aby zůstal v zámku. Potřebuje ho od hraběte, četný nechce poslat zeměměřiče a ten se s K. vůbec nemaszl.
Dál to možná bude pokračovat procesem pro vyhoštění K. ...

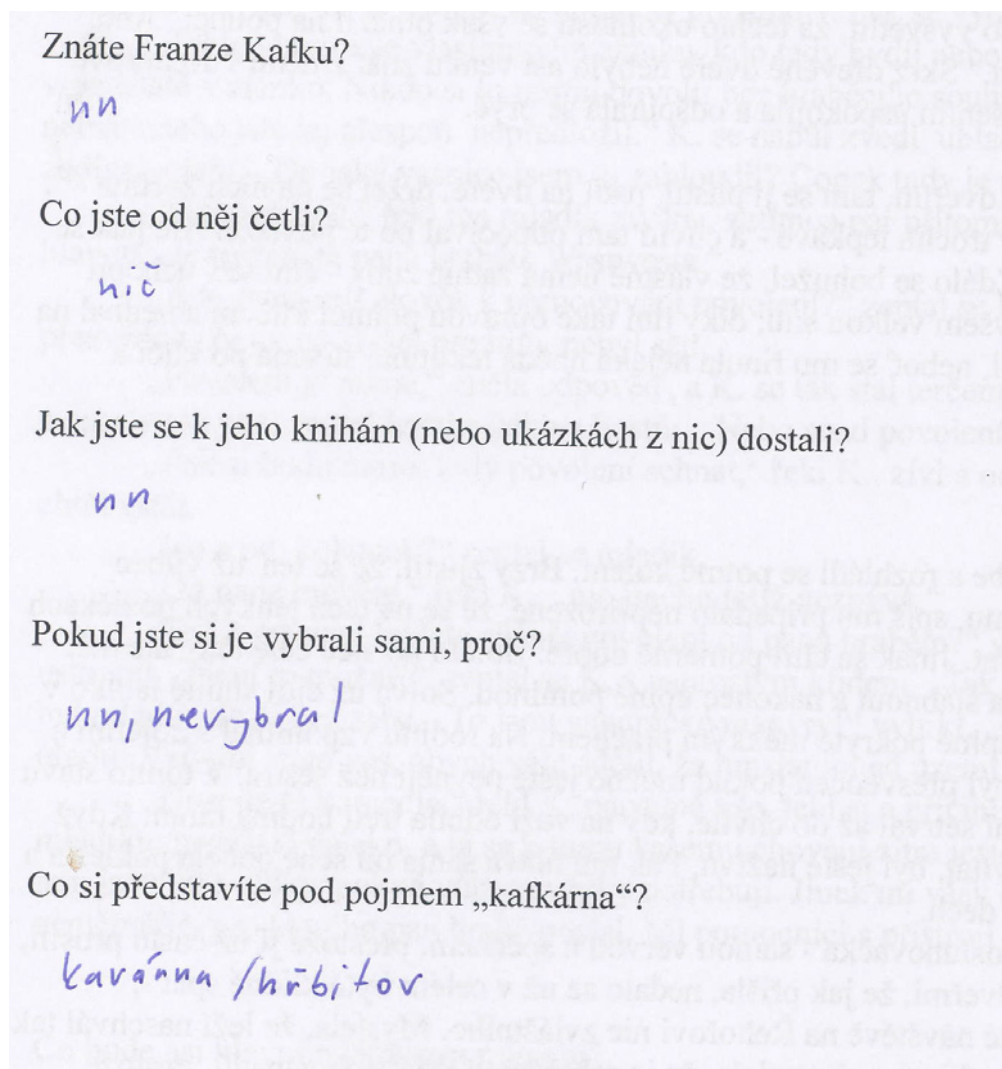
Připadá vám v něčem aktuální? V čem?

V dnešní době se del srovnat s ~~u~~ úřednickým obhledně placení
nejmí, splacení přijet, dluhů a dle. Když se to vše nepletl, tak
přijde zpráva, upozornění na nečasné splacení přijet, nejmi.
Zatím ještě přijde člověk se ptát aby nejistým stylem bylo vše
splaceno, ~~je~~ přijet a adrese nebyťeť či vzoknost s nejším vyšší hodnotou.
A takhle přijde i vědo o dluh, či auto.

Obr. č. 10: Odpověď dívky ve vlastním dotazníkovém šetření

Obr. č. 11: Odpověď chlapce ve vlastním dotazníkovém šetření

Obr. č. 12: O Kafkovi mládežnickým slangem

Naše výklady uzavřeme tím, jak respondenti vyložili význam slova „kafkárna“. Evidentně tento výraz skoro vůbec neznají. Víceméně výjimečně vystihli dva významy (podle Procházkové): 1) „divná nebo nesmyslná situace bez řešení; nesmyslná situace, izolovanost, bezmoc“ a 4) „styl, kterým Kafka psal; literární dílo psané podobným stylem, jako psal Kafka; citát podobající se jeho myšlenkám; zvláštní text; zdouhavá, depresivní, temná epická kniha“.

Ostatní varianty definic byly skoro komické, možná záměrně. Nejhojněji se objevila odpověď „kavárna“. Domníváme se, že snad i proto, že si respondenti otázku nepozorně přečetli.

Co si představíte pod pojmem „kafkárna“?:

- kavárna, ve které mluví lidé nahlas a přes sebe
- klec na kafky
- vysoká škola
- dílo Kafky
- knížka od Kafky
- místo pro čtení knih F. Kafky
- výrobná Kafkových knih
- nějaké období Franze v rozkvětu
- akce konající se na jeho počest
- instituce, ve které lidé diskutují o jeho prózách
- nějaká továrna
- upomínkové místo, kde můžete zavzpomínat na spisovatele
- skopičina, uličnický čin
- výlevy, když si dnešní mládež říká různé nevhodné věci

Na závěr můžeme shrnout: Kafka je, zejména letos, všude, ale nežije s ním každý. Jako (pop)kulturní fenomén nemá u nás zřejmě obdoby. Proměnil se v (umělecký) objekt. Na jedné straně se stal (komerčním) brandem, na druhé je však i i seriózní součástí české národní identity. Čtenářský zážitek Kafky byl typický pro dospívání, ale jako iniciační a formativní není tak výrazný, jak bychom očekávali. Pro dnešní pubertální čtenáře není Kafka někým více zaznamenaníhodným. Výjimku tvoří mladé dívky na TikToku. Význam jeho textů jsou přesto adolescenti schopni vyjádřit velmi výstižně. Výraz „kafkárna“ je obecně aktuální metaforou, avšak mladé pokolení toto slovo skoro vůbec nezná.

Literatura

ČERMÁK, Josef. *Franz Kafka. Zmařená příležitost* [online]. iLiteratura, 2003. [cit. 15-06-2024]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/13789-kafka-franz>. Český národní korpus [online]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>

- Franz Kafka, *co vy na to?* [online]. Kulturní magazín N., 2024. [cit. 15-06-2024].
Dostupné z: www.magazinuni.cz/aktuality/franz-kafka-co-vy-na-to/
- JINDRA, Jan, MATYÁŠOVÁ, Judita: *S Kafkou na cestách*. Praha: Labyrint, 2024.
- KADLECOVÁ, Kateřina: *Oleh Sencov. Bránit vlast a neumřít*. Reflex 35, 2024, č. 28, s. 24–29.
- KADLECOVÁ, Kateřina: *Reiner Stach. Franz Kafka superstar*. Reflex 35, 2024, č. 22, s. 32–38.
- Kafka 100* [online]. Židovské muzeum v Praze, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://kafka100.cz/projekty/>
- KAFKA2024* [online]. Goethe-Institut, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/the/kfk.html>
- KAFKA 2024* [online]. Festival Kafka 2024, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://kafka2024.de/cz>
- KOPÁČ, Radim, STANČÍK, Petr, MAREŠ, Štěpán. *Kafkova abeceda*. Praha: Malvern, 2024
- MORAVEC, Tomáš: *Kafkárna. Kafkovy stopy v češtině* [online]. Goethe-Institut, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/the/kfk/25324409.html>
- PEŇÁS, Jiří: *Jáchym Topol. Ano, život je prazvláštní*. Echo 11, 2024, č. 23, s. 38–41.
- PEŇÁS, Jiří: *To štěstí být s Kafkou v jednom pokoji*. Echo 11, 2024, č. 23, s. 20–27.
- PROCHÁZKOVÁ, Barbora. *Když se řekne kafkárna*. Naše řeč 92, 2009, č. 4, s. 220–223.
- Projekt Kafka 2024* [online]. Svět knihy Praha, 2024. [cit. 24-07-2024]. Dostupné z: <https://www.blog-svetknihy.cz/l/projekt-kafka-2024/>
- Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2006.
- STACH, Reiner: *Co znamená „kafkovský“* [online]. Praha město literatury, 2024. [cit. 20-07-2024]. Dostupné z: unesco-prague.org
- TRÁVNÍČEK, Jiří: *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.; Brno: Host, 2017.
- TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.): *Knihy a jejich lidé: čtenářské životopisy*. Brno: Host, 2013.

Mgr. Michaela Pešková, Ph.D.

Západočeská univerzita v Plzni

Katedra ruského jazyka, Pedagogická fakulta

Veleslavínova 42, 306 14 Plzeň, Česká republika

peskova@krf.zcu.cz

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

